

دانشگاه گوارزی و منابع طبیعی گوارز

نشریه کارآفرینی در کشاورزی
جلد سوم، شماره اول، بهار ۱۳۹۵
<http://jead.gau.ac.ir>

ارائه یک مدل مفهومی به منظور بررسی تأثیر گردشگری کشاورزی بر توسعه کارآفرینی روستایی

*صبا امیری^۱، تهمینة احسانی فر^۲، نادر نادری^۳ و فرحناز رستمی^۴

^۱کارشناسی ارشد مدیریت کارآفرینی گرایش آموزش و ترویج کارآفرینی، دانشگاه رازی کرمانشاه، کارشناسی ارشد مدیریت کارآفرینی گرایش خدمات کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه، استادیار گروه مدیریت و کارآفرینی، دانشگاه رازی کرمانشاه، استادیار گروه آموزش و ترویج کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱/۱۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۳/۱۱

چکیده

کارآفرینی در بافت روستایی متوجه ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در مناطق روستایی و ایجاد کارهای مخاطره‌آمیز جدید می‌باشد و گستردگی و تنوع زیادی دارد. به دلیل تسلط بخش کشاورزی در اغلب مناطق روستایی، تأکید عمده بر کارآفرینی کشاورزی است، زیرا توسعه کارآفرینی روستایی قابلیت برای کمک به تنوع‌بخشی به درآمد و میزان تولیدات کشاورزی و غیرکشاورزی روستاییان محسوب می‌شود و فرصت‌های مناسبی را برای کاهش خطر معیشتی و افزایش امنیت غذایی پایدار در مناطق روستایی فراهم می‌کند. در این راستا، گردشگری کشاورزی تجربه گردشگری مزرعه‌محور را برای بازدیدکنندگانی که به دنبال مهمان‌نوازی سنتی روستایی و دسترسی به طبیعت، گشت و گذار و تجارب فرهنگی هستند، فراهم می‌آورد و از طرف دیگر به کشاورزان کمک می‌کند تا پویایی و دوام کشاورزی را حفظ نمایند و اقتصاد خود را تنوع ببخشند. بررسی‌ها حاکی از آن است که گردشگری کشاورزی از مسیرهای متفاوت می‌تواند به توسعه کارآفرینی روستایی کمک نماید. بر این اساس، مطالعه مروری-تحلیلی حاضر با هدف ارائه یک مدل مفهومی از تأثیر گردشگری کشاورزی بر توسعه کارآفرینی روستایی انجام شد. نتایج به دست آمده نشان داد که گردشگری کشاورزی شامل چهار بُعد

*مسئول مکاتبه: amiri.saba00@yahoo.com

روستا، کشاورز، مزرعه و گردشگر از طریق اثرات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، و زیست محیطی بر توسعه کارآفرینی روستایی اثرگذار است. نتایج این مطالعه می تواند مورداستفاده سیاستگذاران و برنامه ریزان بخش کشاورزی، کارآفرینی و نیز گردشگری قرار گیرد.

واژه های کلیدی: کارآفرینی، گردشگری، گردشگری کشاورزی، کارآفرینی روستایی

مقدمه

در دوره ای که ما در آن زندگی می کنیم، تحولات، سرعت و در کل حرکت به سمت عملی کردن افکار و ذهنیات از ویژگی های شاخص آن به حساب می آیند. فرایند کارآفرینی که یکی از موضوعات زیربنایی تغییر و تحول و پیشرفت است، نقش کلیدی در رسیدن به آینده ای روشن ایفا می کند. کارآفرینی در دنیای کنونی، به عنوان کلید حل مسائل و موانع توسعه انسانی، موضوع بحث بسیاری از اندیشمندان توسعه اقتصادی و اجتماعی قرار گرفته است. در سال های نه چندان دور هر زمان صحبتی از کارآفرینی به گوش می رسید، موضوع توسعه اقتصادی نیز به دنبال آن آورده می شد که کارآفرینی موتور توسعه اقتصادی کشورها است (ایزدی و عطائی، ۱۳۹۲). اما در حال حاضر اندیشمندان و صاحب نظران به این نتیجه دست یافتند که به وسیله کارآفرینی می توان به توسعه انسانی نیز رسید. امروزه کارآفرینی در نقش یک راهبرد در توسعه و شکوفایی جوامع انسانی عمل می کند که از طریق آن همه عوامل و منابع و امکانات یک جامعه به صورت خودجوش و از راه قرار گرفتن در یک روند تکاملی در جهت نیل به آرمان های بلند اجتماعی بسیج می شوند تا منشأ بسیاری از پیامدهای مثبت اجتماعی و اقتصادی گردند. اما نکته ای که می باید به آن توجه نمود، بحث فراگیر بودن کارآفرینی در بین گروه های مختلف است، به این معنا که کارآفرینی فقط مختص شهرها نمی باشد. بلکه اگر می خواهیم جامعه به توسعه مناسبی دست یابد، باید تک تک اجزا جامعه را با هم در نظر گرفت و همه ارکان جامعه به خصوص روستاها و روستاییان را نیز تحت پوشش خود درآورد (همان منبع). نواحی روستایی به دلیل شرایط خاص اکولوژیکی و اقتصادی- اجتماعی با مسائل و مشکلات متعدد مواجه اند که فقر و محرومیت از مهمترین آنها محسوب می شود. با توجه به نقش های متعددی که روستاها در فرایند توسعه ملی دارند، رشد و توسعه این نواحی ضرورت زیادی دارد (رضوانی و نجارزاده، ۱۳۸۷). کارآفرینی روستایی تنها به معنای ایجاد اشتغال برای قشر عظیم روستاییان نیست، بلکه می تواند گامی

باشد در راستای توسعه روستایی که به گفته بسیاری از صاحب‌نظران امر توسعه هم‌ارزش با توسعه اقتصادی است؛ بنابراین پرداختن به تأسیس شرکت‌های روستایی، توسعه صنایع تبدیلی و توسعه و ترویج تعاونی‌ها و خدمات کشاورزی اقدام مطلوبی در جهت نیل به هدف توسعه کارآفرینی در روستاها است. روستاها نیز همچون شهرها، مملو از فرصت‌های جدید و کشف نشده هستند که کشف و بهره‌برداری به موقع از این فرصت‌ها و ایجاد کسب و کارهای جدید و رقابت‌پذیر بر مبنای آن، می‌تواند مزایای اقتصادی چشمگیری برای روستاییان به‌همراه آورد. تجربه بسیاری از کشورهای فقیر پرجمعیت که طیف وسیعی از جمعیت آنان را روستاییان و کشاورزان تشکیل می‌دهند، بیانگر این نکته است که توجه به مقوله کارآفرینی می‌تواند از میزان مهاجرت روستاییان به شهرها بکاهد و زمینه‌های اشتغال، رفاه و پیشرفت آنان را در همان روستای محل سکونتشان فراهم آورد. بررسی‌ها و مطالعات نشان داده، اگر در سطح کلان جامعه به این مقوله بها داده شود و بسیاری از امکانات رفاهی و خدماتی فراهم آمده برای شهرنشینان در اختیار روستاییان نیز قرار گیرد، روستاها نیز مانند شهرها در امر توسعه خود موفق خواهند شد (ایزدی و عطائی، ۱۳۹۲). بدون شک در فرایند جهانی شدن که با شتاب بسیاری در حال حرکت است و هم‌چنین برای رهایی از اقتصاد تک محصولی و رسیدن به توسعه پایدار، گردشگری روستایی یکی از مهم‌ترین محورهای رشد و توسعه اقتصادی کشورها است (قدیری و همکاران، ۱۳۸۹).

از دیگرسو، امروزه گردشگری به‌عنوان یکی از متنوع‌ترین صنایع دنیا مطرح می‌باشد و رشد سریع آن تغییرات اجتماعی، اقتصادی و محیطی فراوانی را به دنبال داشته است و به همین دلیل نیز به یک حوزه مهم مطالعاتی بین پژوهشگران مبدل شده است. گردشگری نقش مهمی در ترغیب سرمایه‌گذاری در ایجاد زیرساخت‌ها، درآمدزایی برای دولت و اشتغال‌زایی مستقیم و غیرمستقیم در سراسر دنیا داشته است (تقوی و قلی‌پور سلیمانی، ۱۳۸۸) و یکی از بزرگترین صنایع در جهان است و همچنین مهم‌ترین منبع درآمد، اشتغال و ثروت در بسیاری از کشورهاست، اما برای این‌که بتواند به‌این رشد سریع و نقش مؤثر خود در زمینه تولید درآمد و اشتغال ادامه دهد و به نیازهای متنوع بازار پاسخ مناسب دهد، نیازمند تلفیق با نوآوری و کارآفرینی است (Lordkipanidze et al., 2005).

براین اساس در مقاله حاضر به کمک روش کتابخانه‌ای به بررسی نقش گردشگری کشاورزی بر توسعه کارآفرینی روستایی و ارائه یک مدل مفهومی از آن پرداخته می‌شود. از این‌رو در ادامه پس از بررسی ادبیات و پیشینه، چارچوبی دقیق و منظم از موضوع به‌همراه مدل ترسیمی از آن ارائه می‌شود.

مروری بر ادبیات موضوع و پیشینه پژوهش

الف) گردشگری کشاورزی: مثال‌های متنوعی از کاربردهای غیرکشاورزی منابع موجود همچون پذیرایی از گردشگران، آهنگری، درودگری، ریسندگی و مثال‌هایی از تنوع‌بخشی به فعالیت‌های نه چندان وابسته به کشاورزی در زمینه‌های منابع آب، اراضی جنگلی، ساختمان، مهارت‌های موجود و توانمندی‌های محلی وجود دارد که همگی متناسب با کارآفرینی روستایی است (پترین، ۱۳۸۱). امروزه کاهش توانایی کشاورزی برای تولید درآمد کافی باعث شده است که بسیاری از کشاورزان مجبور به فروش مزارع خود شوند و در جاهای دیگر به دنبال شغل و درآمد بگردند و یا به دنبال راهبردهای اقتصادی جایگزین و منابع درآمد جدید و تنوع بخشیدن به اقتصاد محلی برای حفظ مزارع خود باشند. این راهبردها می‌تواند شامل گسترش اندازه مزارع، تولید تخصصی، اشتغال غیرکشاورزی و یا متنوع‌سازی مزارع از طریق کارآفرینی و توسعه کسب و کارهای روستایی و کشاورزی باشد (Bowler et al., 1996). هدف متنوع‌سازی مزارع آن است که وابستگی خانواده‌های کشاورز به محصولات کشاورزی را کاهش دهد، به گونه‌ای که وقتی تولید در مزارع کاهش یافت، بتوانند خودکفا و پایدار باقی بمانند. نوع فعالیت متنوع‌سازی مزارع با توجه به محل و ساختار مزرعه، علائق خانواده‌های کشاورز و بازار بالقوه متفاوت می‌باشد. اگر متنوع‌سازی مزارع شامل فعالیت‌های سرگرمی و اوقات فراغت شود، عموماً گردشگری کشاورزی نامیده می‌شود (کریمی، ۱۳۹۳). گردشگری کشاورزی، که گاه گردشگری مزرعه‌ای نیز نامیده می‌شود، گونه‌ای از گردشگری روستایی است که در ارتباط مستقیم با کشاورزی در نواحی روستایی قرار دارد. گردشگری کشاورزی انعکاسی از تدارکات فرصت‌های جدید در زمینه ایجاد فرصت‌های اقتصادی از طریق گردشگری در مزارع می‌باشد. این گونه از گردشگری را می‌توان ترکیبی از یک وضعیت طبیعی و روند کشت و برداشت محصولات کشاورزی، به‌عنوان فرصتی در محدوده تجربه گردشگری دانست. در نواحی روستایی تعدادی مزارع وجود دارد، که در بازنمایی یک قابلیت خاص یا چشم‌انداز بسیار مناسب، ممکن است به‌عنوان مکانی برای گذران اوقات فراغت از سوی بازدیدکنندگان شهری یا غیربومی انتخاب شوند. ماهیت سنتی این مزارع نقش مهمی را در توسعه گردشگری ایفا می‌کند؛ به گونه‌ای که با برانگیختن حس نوستالژی، علاقه گردشگران را به دیدن و تجربه کردن شیوه‌ها و زندگی سنتی در این مزارع افزایش می‌دهد (یزدی و سقایی، ۱۳۸۲). گردشگری کشاورزی از جمله راهبردهایی است که در چند دهه اخیر برای متنوع

ساختن اقتصاد روستایی و توسعه پایدار روستایی مطرح شده است. اکثر کشورهای جهان این نوع گردشگری را به عنوان راهبردی نوین برای توسعه اجتماعی- اقتصادی، احیا و بازسازی نواحی روستایی مدنظر قرار داده‌اند (Su, 2011). این امر به ویژه در کشورها و مناطقی که گزینه‌های محدودی برای توسعه دارند، مورد توجه قرار گرفته است. در اقتصاد ایران نیز گردشگری روستایی می‌تواند با توجه به گوناگونی محیطی و مزیت‌های نسبی موجود در آن به عنوان یکی از عرصه‌های تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی مدنظر قرار گیرد. در شرایطی که بسیاری از فعالیت‌های اقتصاد روستایی و سطح درآمد کشاورزی، طی دهه‌های اخیر دچار افول شدید شده و افزایش نرخ بیکاری و در نتیجه خروج نسل جوان و تحصیلکرده از جامعه روستایی، توسعه روستاها را با مخاطره انداخته است، اگر توسعه گردشگری به‌طور کامل در نواحی روستایی طرح‌ریزی شود، می‌توان تا حدودی این مناطق را از رکود و انزوا خارج کرد و موجب گسترش توسعه روستایی و کشاورزی باشد (مطیعی لنگرودی و نصرتی، ۱۳۹۰).

ب) کارآفرینی روستایی: کارآفرینی روستایی در اصل هیچ تفاوتی با مفهوم عام کارآفرینی ندارد. فقط شرایط خاص مناطق روستایی از جمله بالاتر بودن خطرپذیری، کمبود امکانات و ضعف مدیریت، در این نواحی باعث می‌شود که زمینه‌های کارآفرینی در این نواحی متفاوت با سایر نواحی و فعالیت‌ها باشد. به هر حال کارآفرینان روستایی به دنبال شناسایی فرصت‌های جدید و نوآوری در فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی، کاربری اراضی و استفاده بهینه، متنوع و نوآورانه در راستای توسعه روستایی هستند (رضوانی و نجارزاده، ۱۳۸۷). اگرچه نباید گفت که کارآفرینی تنها راهکار اشتغال‌زایی و افزایش درآمدهای مردم روستایی است، اما قطعاً می‌توان گفت بهترین و بهره‌ورترین نوع آن است. اقتصاددانان آن را مهمترین پیشران توسعه اقتصادی روستاها، سیاست‌مداران آن را یک استراتژی کلیدی برای جلوگیری از اغتشاشات و ناآرامی در روستاها، کشاورزان و روستاییان آن را ابزاری برای بهبود درآمد خویش، و زنان آن را امکانی برای اشتغال در مجاورت محل سکونت خود که می‌تواند خودمختاری، استقلال و کاستن از نیازهای اجتماعی آنان را در پی داشته باشد، می‌دانند (پترین، ۱۳۸۱). پترین (۱۹۹۴) کارآفرینی روستایی را مجموع سه گزاره ذیل تعریف می‌نماید: ۱) نیرویی که سایر منابع را برای پاسخگویی به یک تقاضای بی‌پاسخ بازار بسیج می‌کند، ۲) توانایی خلق و ایجاد چیزی از هیچ، ۳) فرآیند خلق ارزش به‌وسیله ترکیب مجموعه واحدی از منابع در راستای بهره‌گیری از یک فرصت. آنچه در مجموع می‌توان برای تعریف مقوله کارآفرینی روستایی به‌کار برد عبارتست از:

«به‌کارگیری نوآورانه منابع و امکانات روستا در راستای شکار فرصت‌های کسب و کاری» (ایزدی و عطائی، ۱۳۹۲). اهمیت کارآفرینی در توسعه روستایی از آن‌جا ناشی می‌شود که فرد کارآفرین می‌تواند با شناسایی فرصت‌ها و مشکلات موجود، به ابداع راهکارهای نوین در جهت رشد و توسعه همت گمارد. بدین ترتیب کارآفرینی می‌تواند از طریق ایجاد اشتغال، بهبود کیفیت زندگی، توزیع مناسب درآمد و بهره‌برداری بهینه از منابع، نقش مهمی در توسعه روستایی داشته باشد (حسینی و سلیمان‌پور، ۱۳۸۵).

در مناطق روستایی به رغم وجود افراد خلاق، نوآور و کوشا، سبک فعالیت کارآفرینانه نهادینه نشده است، زیرا موانع و محدودیت‌های گوناگونی مانند ناآشنایی با عدم پذیرش و تشویق و تأمین مالی کشاورزان، ارائه طرح‌ها و نقشه‌های بدون برنامه قبلی، عدم پاسخ سریع به ایده‌های جدید و فقدان سیستم پیشنهادها، عدم اطمینان از سرقت ایده‌ها، فقدان دورنمای مشترک از نوآوری، وجود تنش و نوآوری، عدم دسترسی به اطلاعات موفق و شفاف، فقدان فرهنگ حمایت از کارآفرینی، فاصله با بازار و خدمات، شکاف در دسترسی به سرمایه، کاهش فرصت‌های شبکه‌ای و ارتباطی، نبود خوشه‌های صنعتی حمایت‌کننده نوآوری، گسستگی‌های درونی میان جامعه روستایی، ناآگاهی از چگونگی استفاده از منابع، همه و همه سبب اندک بودن تعداد کارآفرینان میان جامعه روستایی شده است (ملاشاهی و دخت‌فرد، ۱۳۹۳).

ج) **ضرورت توجه به کارآفرینی گردشگری:** ایران به لحاظ جاذبه‌های گردشگری در میان ۱۰ کشور برتر دنیا قرار دارد، اما به لحاظ بهره‌برداری از این جاذبه‌ها، در رده‌های آخر جدول قرار گرفته است. براساس آمار منتشره، سهم ایران از بازار گردشگری فقط ۰/۰۵ درصد است. جدا از جاذبه‌های تاریخی که در نوع خود در سطح جهانی بی‌نظیر هستند، وجود برخی موهبت‌های طبیعی مانند روستاهای شگرف و تاریخی، تمدن غنی، جلوه‌های بی‌نظیر از گردشگری کشاورزی و طبیعی، هرکدام به نوبه خود می‌تواند گردشگری کشور را با تحولی عظیم روبرو سازد. تنوع آب و هوایی و چهارفصل بودن طبیعت کشور و مستعد بودن کلیه مناطق برای تولید محصولات کشاورزی، عامل مؤثری است که می‌تواند گردشگری کشاورزی کشور را توسعه دهد (کمانی، ۱۳۹۲). نواحی روستایی از جمله فضاهای مدنظر گردشگری می‌باشند که در گونه‌های مختلف خود علاوه بر حفظ ارتباط بین مقوله توسعه روستایی و کشاورزی، رویکرد متفاوتی را در کارکرد اقتصاد روستایی شکل می‌دهند (جوان و سقایی، ۱۳۸۳). روستاهای کشور، محصولات متنوع و متفاوت از یکدیگر تولید می‌کنند. مراسم خاص و مرتبط با کاشت و برداشت محصول در مناطق مختلف به شیوه‌های گوناگون برگزار می‌شود و به تبع

آن فرهنگ، رسوم و صنایع دستی ویژه‌ای در هریک از روستاها می‌توان یافت. این تنوع می‌تواند در گسترش و تقویت گردشگری کشاورزی در کشور بسیار مؤثر باشد (کمانی، ۱۳۹۲). جشنواره گل و گلاب در کاشان، دهکده‌های پرورش گل در محلات، جشن برداشت گندم در خراسان رضوی، جشن خرمن در ماسال، گل لاله و پسته دریایی در صومعه‌سرا، و مزارع چای گیلان نمونه‌هایی از ظرفیت‌های عظیم گردشگری کشاورزی در کشور هستند که اگر به درستی از آن‌ها استفاده شود، می‌تواند هر ساله تعداد زیادی گردشگر را جذب خود کنند و باعث تولید درآمد و اشتغال شوند (کریمی، ۱۳۹۳).

راهکارهای مختلفی که در نواحی روستایی به اجرا گذاشته شده سعی بر آن داشته تا با تأثیرگذاری در کشاورزی به‌عنوان منبع اصلی درآمد، سطح رفاه ساکنان روستاها را افزایش دهد، اما نوسان قیمت‌ها و مازاد تولید همراه با دیگر آثار رکودی، اقتصاد روستایی را بسیار شکننده نموده و گاه رکودی دائمی را بر آن تحمیل کرده است. بر این مبنا توجه به نواحی روستایی به‌عنوان مقاصد گردشگری به مفهوم خاص یعنی شکل‌گیری گردشگری روستایی به‌عنوان یک الگوی فضایی، که در چند دهه اخیر به شدت مورد توجه قرار گرفته است، به گونه‌ای که گردشگری روستایی امروزه یکی از مردمی‌ترین اشکال گردشگری محسوب می‌شود (مطبعی لنگرودی، ۱۳۷۵). گردشگری روستایی و به‌طور ویژه گردشگری کشاورزی به‌علت وجود تقاضاهای جدید گردشگران و نیاز به تنوع محصولات و خدمات گردشگری، زمینه‌ای برای توسعه کسب و کارها، به‌ویژه کسب و کارهای کوچک و متوسط و توسعه کارآفرینی فراهم می‌آورد. به همین علت امروزه کارآفرینی در گردشگری روستایی اهمیت روزافزونی یافته است (Lordkipanidze et al., 2005). از نکاتی که باید به آن توجه نمود این است که توسعه کارآفرینی در روستا بسیار کم هزینه‌تر از شهر است، زیرا بهره‌برداری از منابع طبیعی قابل دسترس برای روستاییان آسان‌تر است. فراوانی نعمت‌های طبیعی، روستاییان را در بازنگری جهت مشکلات دسترسی به مواد اولیه و دیگر منابع تولید تا حد بسیاری مصون می‌دارد، مثل؛ صنایع دستی بومی و گردشگری (امیدی و سلطانی، ۱۳۸۵).

پیشینه پژوهش: در این بخش به بررسی مطالعات و پژوهش‌های انجام شده در حوزه کارآفرینی روستایی، گردشگری کشاورزی و توسعه روستایی پرداخته می‌شود (جدول ۱ و جدول ۲). مهم‌ترین مطالعات داخلی که در رابطه با موضوع پژوهش بررسی شده‌اند، در جدول ۱ ارائه شده است. بررسی این پژوهش‌ها نشان می‌دهد که میان گردشگری و به‌طور ویژه گردشگری کشاورزی با افزایش اشتغال و افزایش درآمد روستاییان رابطه معنادار وجود داشته و بخش‌های وسیع و متنوعی از کشور همانند اورامان، قائنات، خدابنده، و غیره دارای پتانسیل کارآفرینی روستایی هستند. هم‌چنین توسعه زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی از اهمیت زیادی در فرایند توسعه کارآفرینی در روستاها برخوردار است.

نشریه کارآفرینی در کشاورزی (۳)، شماره (۱) بهار ۱۳۹۵

جدول ۱- پیشینه پژوهش‌های داخلی.

محقق (سال)	عنوان تحقیق	نتایج
میرزایی و سام آرام (۱۳۸۸)	بررسی تأثیر صنعت گردشگری بر اشتغال در منطقه اورامانات	میان اشتغال و صنعت گردشگری رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. همچنین نتیجه این مطالعه نشان داد که اشتغال گردشگری در منطقه فصلی است و گردشگری در دو فصل بهار و تابستان، شاغلین دیگر بخش‌ها مخصوصاً کشاورزی را به سوی خود جذب کرده است.
افتخاری و همکاران (۱۳۸۹)	راهبرد توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی، مطالعه موردی: روستاهای شهرستان خداآبند	از دیدگاه هر دو گروه مطالعاتی (مسئولان و کارآفرینان) عامل اقتصادی از اهمیت بیشتری در توسعه کارآفرینی گردشگری برخوردار است.
غنیان و همکاران (۱۳۹۰)	ارزیابی فضای کارآفرینی در گردشگری روستایی، مطالعه موردی: منطقه اورامان	بیشترین سطح مشارکت گردشگری در منطقه را افراد دارای تحصیلات دانشگاهی داشته‌اند و همچنین عواملی چون علاقمندی به تاسیس بنگاه‌های اقتصادی مرتبط با گردشگری و وجود امنیت مناسب در سطح منطقه برای کارآفرینان و گردشگران از دیدگاه مردم محلی، در قیاس با دیگر عوامل مرتبط با فضای کارآفرینی، اهمیت بالاتری داشت.
خطیبی و همکاران (۱۳۹۱)	امکان‌سنجی گردشگری کشاورزی در استان خراسان جنوبی با استفاده از تحلیل سلسله مراتبی AHP	شهرستان بیرجند و قانات از توانمندی بالاتری در جذب گردشگری کشاورزی برخوردار هستند و اگر امکانات و خدمات موردنیاز گردشگران به نحو مطلوبی تامین شود، در آینده‌ای نزدیک گردشگران زیادی جذب منطقه شده که این امر به رشد و توسعه استان خراسان جنوبی منجر خواهد شد.
حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۳)	شناسایی عوامل مؤثر در ایجاد فرصت‌های کارآفرینی در بخش گردشگری نواحی روستایی با استفاده از مدل معادلات ساختاری	از طریق تکنیک دلفی و با نظرخواهی از صاحب‌نظران و متخصصین، متغیرهای مربوط به فرصت‌های کارآفرینی در بخش گردشگری استخراج شد، که نتیجه نشان داد که مهمترین عامل در این زمینه عامل قانونی و سیاسی بوده است.

در جدول ۲ به مهم‌ترین پژوهش‌های خارجی مرتبط با موضوع اشاره شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در سایر کشورها نسبت به کشور ایران، به موضوع گردشگری روستایی بیشتر پرداخته شده است. همچنین یافته‌ها از تأثیر مثبت گردشگری کشاورزی بر افزایش درآمد روستاییان، افزایش اشتغال

زنان، بهبود کیفیت زندگی و حفظ منابع محیطی حکایت دارد. همانند پژوهش‌های داخلی، پژوهش‌های خارجی نیز عوامل اقتصادی و اجتماعی را به‌عنوان عوامل مؤثر بر کارآفرینی روستایی معرفی کرده‌اند.

جدول ۲- پیشینه پژوهش‌های خارجی.

محقق (سال)	عنوان تحقیق	نتایج
Lordkipanidze and et al. (2005)	عامل کارآفرینی در توسعه گردشگری پایدار	حمایت از کارآفرینان منطقه باید از طریق فراهم کردن فاکتورهای انگیزشی همچون مشوق‌ها یا حمایت‌های مالی و آموزش موردتوجه قرار گیرد که این فاکتورها می‌توانند در ایجاد محصولات گردشگری منحصر به فرد و در توسعه پایدار گردشگری کمک نمایند.
Mace (2005)	فاکتورهای برانگیزاننده کارآفرینان گردشگری کشاورزی	در این تحقیق عوامل مؤثر بر انگیزش کارآفرینان گردشگری کشاورزی مشخص شد که عوامل اقتصادی و اجتماعی مهمترین فاکتورهای انگیزشی برای شروع یک فعالیت گردشگری کشاورزی به حساب می‌آیند.
Kosmaczewsk (2008)	بررسی رابطه میان توسعه، گردشگری کشاورزی در لهستان	نتایج از وجود رابطه مثبت بین توسعه گردشگری کشاورزی و توسعه ظرفیت‌های جامعه میزبان و همچنین توسعه کیفیت زندگی خبر داد.
Singh (2010)	کارآفرینی گردشگری کشاورزی، ابزاری برای توسعه پایدار روستایی	گردشگری کشاورزی علاوه بر ایجاد اشتغال برای مردان، خانواده‌های آنها را نیز در کسب و کار ناشی از بوجود آمدن گردشگری کشاورزی درگیر کرده است. همچنین آشکار شد که از مهم‌ترین دلایل نبود تمایل به شروع گردشگری کشاورزی، نبود آموزش در میان کشاورزان و مزرعه‌داران و عدم حمایت بخش دولتی در تأمین سرمایه زیرساخت‌ها بوده است.
Songkhla (2012)	نقش گردشگری کشاورزی بر افزایش اشتغال روستاییان در تایلند	میزان درآمدی که کشاورزان از بخش گردشگری کشاورزی از مزرعه به‌دست آورده‌اند بیشتر از درآمدی است که از همان مزرعه، بابت فروش محصولات کشاورزی نصیبشان شده است.
Stavroulakis and et al. (2013)	مروری بر کارآفرینی زنان و گردشگری کشاورزی در یونان	نتیجه این پژوهش از تأثیر مثبت گردشگری کشاورزی بر کارآفرینی زنان روستایی و ایجاد درآمد مکمل در کنار کشاورزی حکایت کرده است، همچنین اشتغال‌زایی قابل توجهی برای زنان روستایی ایجاد شده است.
Olya and et al. (2014)	پروژه گردشگری کارآفرینی از طریق اجرای گردشگری کشاورزی	نتایج حاکی از تأثیر گردشگری کشاورزی بر ایجاد شغل، کاهش مهاجرت، پایداری زیست محیطی و حفاظت از محیط است. همچنین این پژوهش نشان داد که اگر سیاست‌های بخش دولتی در راستای توسعه گردشگری کشاورزی باشد، رفاه در مناطق محروم مرز نشین افزایش خواهد داشت.

یافته‌های پژوهش: به‌طور کلی از بررسی منابع مختلف و هم‌چنین نتایج مطالعات تجربی که در قسمت پیشینه موضوع به مهم‌ترین آن‌ها اشاره شده می‌توان به این نتیجه دست یافت که هیچ چارچوب پذیرفته شده‌ای در میان محققان در زمینه گردشگری کشاورزی وجود ندارد و محققان در مطالعات‌شان به زعم خود تنها به چند اثر، آن هم به صورت محدود اشاره کرده‌اند. اکثریت محققان به اثرات اقتصادی و اجتماعی گردشگری روستایی و تأثیرات مثبت آن بر روستا و روستاییان اشاره کرده‌اند و اشاره محدودی به آثار زیست محیطی گردشگری روستایی شده است. این در حالی است که گردشگری روستایی و به‌طور ویژه گردشگری کشاورزی تأثیرات بسیار مثبتی مانند حفظ چشم‌اندازها و زیست بوم‌های طبیعی، حفظ آثار تاریخی، توجه به منابع طبیعی، کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی، متنوع سازی مزارع و گسترش کاربری اراضی با حفظ زمین‌های کشاورزی بر محیط زیست دارد. با توجه به گرم شدن کره زمین، صنعتی شدن جوامع، و محدودیت منابع طبیعی مانند آب، توجه به حفظ محیط زیست در کشور ما از اهمیت بسزایی برخوردار است.

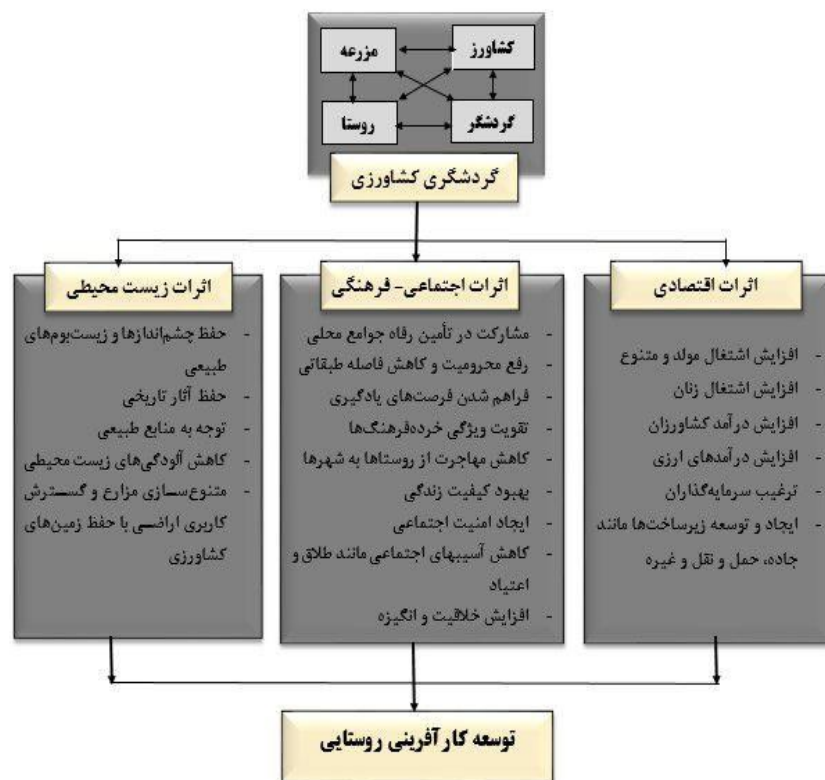
بنابراین در مقاله حاضر با بررسی مطالعات قبلی و نیز بررسی‌های صورت گرفته، سه اثر «اقتصادی»، «اجتماعی- فرهنگی» و «زیست محیطی» به‌عنوان اثرات گردشگری کشاورزی بر توسعه کارآفرینی روستایی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

همان‌طور که در مدل نشان داده شده است گردشگری کشاورزی از چهار عنصر اصلی تشکیل شده است که عبارتند از:

- کشاورز: از مهمانان پذیرایی می‌کند و خدمات موردنیاز را ارائه می‌دهد،
- مزرعه: دارای ویژگی و جذابیت خاص باشد،
- روستا: که غالباً با شهرها فاصله داشته و ممکن است فاقد تسهیلات شهری باشد اما از لحاظ تنوع زیستی کشاورزی بسیار غنی است،
- گردشگران داخلی و خارجی (کریمی، ۱۳۹۳). این چهار عنصر با یکدیگر ارتباط تعاملی و متقابل داشته و می‌توانند یکدیگر را تحت تأثیر قرار دهند به طوری که با بهبود یکی، دیگری نیز بهبود می‌یابد. در مدل سه دسته اثر بیان شده است که عبارتند از اثرات «اقتصادی»، «اجتماعی- فرهنگی» و «زیست محیطی». در اکثر پژوهش‌های قبلی عمدتاً به اثرات اقتصادی و اجتماعی به عنوان دو بُعد اثرگذار و مهم بر توسعه کارآفرینی روستایی پرداخته شده است، اما در این پژوهش علاوه بر آن‌ها، اثرات فرهنگی و زیست محیطی نیز مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. در این پژوهش ۶ اثر اقتصادی، ۹ اثر

اجتماعی - فرهنگی و ۵ اثر زیست محیطی مطرح گردیده است. این اثرات به این دلیل انتخاب شدند که از اهمیت زیادی برخوردار هستند و هم‌چنین در تحقیقات قبلی هم به عنوان اثراتی از گردشگری که بیشترین تاثیر را بر توسعه کارآفرینی روستایی می‌گذارند از آنها یاد شده است، البته تعدادی از این اثرات نیز منحصرأً برای این پژوهش برگزیده شده‌اند. اثر این سه بُعد به عنوان متغیر مستقل بر متغیر «کارآفرینی روستایی» بررسی گردید.

در مجموع این اثرات ما را بر آن داشت که برای نیل به الگویی جامع برای بررسی اثرات گردشگری کشاورزی بر توسعه کارآفرینی روستایی از مجموع مطالعات پیشین و مبانی نظری استفاده نموده و مدل مفهومی را در این خصوص تدوین نماییم (شکل ۱).

شکل ۱- مدل مفهومی تأثیر گردشگری کشاورزی بر توسعه کارآفرینی روستایی.

نتیجه‌گیری

بدون تردید روستاها در عصر حاضر با تحولات و تهدیدات گسترده‌ای روبرو هستند، از این رو تضمین و تداوم بقای روستاها نیازمند یافتن راه حل‌ها و روش‌های جدید مقابله با مشکلات می‌باشد که به نوآوری، ابداع، خلق محصولات، فرایندها و روش‌های جدید بستگی زیادی دارد. فرصت‌های کارآفرینی در گردشگری برخلاف بسیاری از صنایع در اقتصاد، به پراکندگی گرایش دارد، چرا که خط تولید خدمات گردشگری در جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی کشور قرار دارد، که معمولاً خارج از شهرهای عمده و مراکز خدماتی واقع است که آن‌ها را پشتیبانی می‌نمایند. به همین دلیل و در صورت برنامه‌ریزی صحیح که باعث مشارکت جوامع محلی در توسعه گردشگری شود، صنعت گردشگری بالقوه می‌تواند درآمد و فرصت‌های اشتغال قابل ملاحظه‌ای در خارج از شهرهای بزرگ ایجاد نماید و از این طریق به اهداف کلی دولت در کاستن عدم تعادل اقتصادی بین مناطق یاری رساند (حسین‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳). آشکار است که با رونق صنعت گردشگری پایدار در مناطق روستایی، فرصت‌های کارآفرینانه بسیاری خلق خواهد شد و امروزه برنامه‌ریزان بدین نتیجه رسیده‌اند که تشویق روستاییان برای گرایش به کارهای تجاری خانگی به شیوه‌ی کارآفرینی، مناسب‌ترین راهبرد برای پاسخگویی به چالش‌های به ویژه اقتصادی در مناطق روستایی است (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹). در این راستا نگارندگان این پژوهش با استفاده از ادبیات داخل و خارج از کشور، اقدام به تدوین مدل مفهومی در راستای بررسی اثرات گردشگری کشاورزی بر توسعه روستایی نمودند. بر همین اساس، مهم‌ترین اثرات اقتصادی شامل افزایش درآمد، افزایش اشتغال، افزایش سرمایه‌گذاری‌ها، افزایش درآمدهای ارزی، ایجاد و توسعه زیرساخت‌ها، مهم‌ترین اثرات اجتماعی - فرهنگی شامل کاهش آسیب‌های اجتماعی، کاهش مهاجرت، بهبود کیفیت زندگی و رفاه، فراهم شدن فرصت‌های یادگیری، کاهش فاصله طبقاتی و کاهش محرومیت، ایجاد امنیت و غیره، و مهم‌ترین اثرات زیست‌محیطی شامل حفظ چشم‌اندازها و منابع طبیعی، حفظ آثار تاریخی، کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی، و حفظ اراضی کشاورزی معرفی شده‌اند که بر توسعه کارآفرینی روستایی تأثیر می‌گذارند.

این مدل می‌تواند چارچوب مناسب و جامعی را برای مطالعه اثرات گردشگری کشاورزی بر توسعه روستایی فراهم نماید و توسط محققان مختلف به بوطه آزمایش گذارده شود تا میزان اثربخشی آن سنجیده شود.

منابع

۱. افتخاری، ع.، سجاسی قیداری، ح.، و رضوی، ح. ۱۳۸۹. راهبرد توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی، مطالعه موردی: روستاهای شهرستان خدابنده. توسعه و روستا، ۱ (۲۹): ۳-۱۳.
۲. امیدی، م.، سلطانی، ش. ۱۳۸۵. کارآفرینی و زنان روستایی. جهاد، ۲۷۲: ۵۶-۶۶.
۳. ایزدی، ن.، عطائی، پ. ۱۳۹۲. کارآفرینی روستایی و نقش ترویج و آموزش کشاورزی در توسعه آن. نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی، ۱۱ (۴۰): ۳۰-۳۴.
۴. تقوی، م.، پورسلیمانی، ع. ۱۳۸۸. عوامل موثر بر رشد صنعت گردشگری در ایران. پژوهشنامه اقتصادی، ۹ (۳): ۱۵۷-۱۷۲.
۵. تی پترین، ن. ۱۳۸۱. کارآفرینی به منزله یک نیروی اقتصادی در توسعه روستایی. ترجمه حمیدرضا زرنگار. جهاد، ۲۲ (۲۵۳): ۶۸-۷۵.
۶. جوان، ج.، سقایی، م. ۱۳۸۳. گردشگری و کشاورزی (رهیافتی برای درآمد مازاد). علوم جغرافیایی، ۶: ۱۲۳-۱۴۵.
۷. حسین زاده، ک.، نیکجو، م.، صدرموسوی، م.، و کوهستانی، ح. ۱۳۹۳. شناسایی عوامل مؤثر در ایجاد فرصت‌های کارآفرینی در بخش گردشگری نواحی روستایی با استفاده از مدل معادلات ساختاری. جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲ (۲۵): ۲۶۹-۲۹۰.
۸. حسینی، م.، سلیمان پور، م. ۱۳۸۵. بررسی اثرات تقویت روحیه کارآفرینی در روند توسعه کشاورزی. جهاد، ۲۷۳: ۴۷-۵۵.
۹. خطیبی، م.، فخیم زاده، ح.، و بوزرجمهری، خ. ۱۳۹۱. امکان‌سنجی گردشگری کشاورزی در استان خراسان جنوبی با استفاده از تحلیل سلسله مراتبی. همایش کشوری کشاورزی، تولید ملی با محوریت آمایش سرزمین. استان قم.
۱۰. رضوانی، م.، نجارزاده، م. ۱۳۸۷. بررسی و تحلیل زمینه‌های کارآفرینی روستاییان در فرایند توسعه نواحی روستایی. توسعه کارآفرینی، ۱ (۲): ۱۶۱-۱۸۲.
۱۱. غنیان، م.، خانی، ف.، و بقایی، ل. ۱۳۹۰. ارزیابی فضای کارآفرینی در گردشگری روستایی، مطالعه موردی: منطقه اورامان. پژوهش‌های روستایی، ۲ (۳): ۹۹-۱۲۳.
۱۲. کریمی، س. ۱۳۹۳. کارآفرینی روستایی: چالش‌ها و فرصت‌ها. کارآفرینی در کشاورزی، ۱ (۴): ۶۹-۹۰.

۱۳. کمانی، الف. ۱۳۹۲. نگاهی بر وضعیت گردشگری کشاورزی در جهان و ایران. روزنامه جام جم. ۲۹ مردادماه.
۱۴. مطیعی لنگرودی، ح. ۱۳۷۵. اهداف جهانگردی در استان خراسان. تحقیقات جغرافیایی، ۴۱: ۸۳-۹۵.
۱۵. مطیعی لنگرودی، ح.، نصرتی، م. ۱۳۹۰. امکان‌سنجی توسعه گردشگری در نواحی روستایی از دیدگاه گردشگران در بخش کرگانرود شهرستان تالش. جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ۲۲: ۶۹-۸۴.
۱۶. ملاشاهی، غ.ع.، دخت‌فرد، الف. ۱۳۹۳. اهمیت کارآفرینی و نقش آن در توسعه جوامع روستایی. نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی، ۱۲ (۴۴): ۲۸-۳۲.
۱۷. میرزایی، ر.، سام آرام، ع. ۱۳۸۸. بررسی تأثیر صنعت گردشگری بر اشتغال در منطقه اورامانات. اقتصاد، کار و جامعه، ۱۱۰: ۲۱-۳۴.
۱۸. یزدی، پ.، سقایی، م. ۱۳۸۲. گردشگری و تبارشناسی. تحقیقات جغرافیایی، ۱۸ (۶۸): ۲۴-۴۹.
19. Bowler, I., Clark, G., Crockett, A., Ilbery, B., and Shaw, A. 1996. The Development of Alternative Farm Enterprises: a Study of Family Labor Farms in the Northern Pennines of England. *Journal of Rural Studies*, 12: 285-295.
20. Kosmaczewsk, J. 2008. The Relationship Between Development Of Agritourism In Poland And Local Community Potential. *Studies In Physical Culture And Tourism*, 15(2): 141-148.
21. Lordkipanidze, M., Brezet, H., and Backman, M. 2005. The Entrepreneurship Factor in Sustainable Tourism Development. *Journal of Cleaner Production*, 13(8): 787-98.
22. Mace, D. 2005. Factors Motivating Agrotourism Entrepreneurs. *Cansas: United States Department of Agriculture*.
23. Olya, H., Alipour, H., Aand Dalir, S. 2014. An Entrepreneurial Tourism Project through Agro-Tourism Farm In Iran. *Journal of Sustainable Development Studies*, 6: 48-63.
24. Singh, A.K. 2010. Agri-Tourism Entrepreneurship: A Tool To Rural Development. *International Referred Research Journal*, 2(21): 12-14.
25. Songkhla, N. 2012. Impact of Agro-Tourism on Local Agricultural Occupation: A Case Study of Chang Klang district, Southern Thailand. *Journal of Agricultural Technology*, 8(4): 1185-1198.
26. Stavroulakis, D., Karagiannis, S., Mitoula, R., and Papagrighoriou, A. 2013. Female Entrepreneurship and Agritourism Cooperatives In The Greek Periphery: An Overview. *American Journal of Economics and Business Administration*, 5(4): 129-138.
27. Su, B. 2011. Rural Tourism in China. *Tourism Management*, 32(6): 1438-41.
28. Sznajder, M., Przeborska, L., and Scrimgeour, F. 2009. *Agri-tourism, UK: CABI*.

Gorgan University of Agricultural
Sciences and Natural Resources

Journal of Entrepreneurship in Agriculture Vol. 3(1), 2016
<http://jead.gau.ac.ir>

Formulating of a conceptual model to study the impact of Agri-Tourism on rural entrepreneurship development

***S. Amiri¹, T. Ehsanifar², N. Naderi³ and F. Rostami⁴**

¹Graduate Student, Dept. of Management and Entrepreneurship, Razi University of Kermanshah, Iran, ²Graduate Student, Dept. of Management and Entrepreneurship, Razi University of Kermanshah, Iran, ³Assistant Prof., Dept. of Management and Entrepreneurship, Razi University, ⁴Assistant Prof., Dept. of Agricultural Education, Razi University of Kermanshah, Iran

Received: 7/4/2016 ; Accepted: 1/6/2016

Abstract

Entrepreneurship in the rural texture is combined with new employment opportunities in rural areas and creating new risky jobs and it does contain variety and diversity. Because of domination of the agriculture in most of the rural areas, the major emphasis is on the agricultural entrepreneurship, since development of the rural entrepreneurship, is considered as an ability to aid diversification of the villagers' income and their amount of agricultural and non-agricultural production, moreover it provides proper opportunities to reduce the risk of livelihood and increase of sustainable food security in rural areas. In this regard, agricultural tourism provides, farm-oriented tourism experience for visitors who are looking for traditional rural hospitality and access to nature, surfing and cultural experiences, and On the other hand, helps farmers to maintain dynamism and persistence of farming and diversify their economy. Investigations have shown that farming tourism can help the development of rural entrepreneurship in different ways. Accordingly this reviewing-analytical study has been done with the aim of presenting a conceptual model of agricultural tourism effect on rural entrepreneurship. The obtained results showed that agricultural tourism which includes four dimensions of village, farmer, farm, and the tourist, will effect on rural entrepreneurship through economic, social-cultural, and environmental effects. The obtained results can be used by the policy makers and the planners of agricultural, entrepreneurship, and also tourism sectors.

Keywords: Entrepreneurship, Tourism, Agri-Tourism, Rural Entrepreneurship

*Corresponding author: amiri.saba00@yahoo.com

